نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و یکم، شماره ۶۳، زمستان ۱۴۰۰

آینده‌های مصرف پایدار غذا در کلانشهر تهران

دریافت مقاله: ۹۷/۵/۱۴ **پذیرش نهایی:** ۹۸/۶/۳

صفحات: ۲۳۲-۲۱۷

فرشید عزیزخانی: دانشجوی دکتری رشته آینده پژوهی دانشگاه تهران، ایران[1]
Email: azizkhani3670@gmail.com
محمد رحیم عیوضی: استاد علوم سیاسی دانشگاه شاهد: دکتری رشته جامعه شناسی، تهران، ایران
Email: eivazi@ikiu.ac.ir
مجید مختاریان پور: استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، ایران
Email: mokhtarianpour@ut.ac.ir
محمد رضا اسمعیلی گیوی: استاد یار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، ایران
Email: s.givi@ut.ac.ir

چکیده

امروزه موضوع غذا در کلانشهرها که جمعیت زیادی را در خود متمرکز کرده‌اند مورد توجه خاصی قرار گرفته است. کلانشهرها با مسایل و مشکلات عدیده جغرافیایی، مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و غیره مواجه‌اند. رشد روز افزون شهرنشینی و به تبع آن افزایش جمعیت در کلانشهرهای دنیا نیاز روزمره آن-ها را به غذا و منابع تامین کننده آن افزایش داده است. از پیامدهای این پدیده تشدید مصرف‌گرایی است که آن را به یکی از مهم‌ترین مسایل و چالش‌هایی کلانشهرها در آینده تبدیل نموده است. کلانشهر تهران نیز با مسائل مطروحه مواجه است. لذا این مقاله به مسئله آینده‌های مصرف پایدار غذا در کلانشهر تهران پرداخته است. چهارچوب نظری این پژوهش نظریه «کردوکار» می باشد که از جدیدترین نظریات مطروحه در رابطه با رفتار مصرف کننده است. همچنین در این تحقیق از روش تحلیل ساختاری و سناریو با رویکرد «جی بی ان» استفاده شده است، یافته‌های پژوهش در تحلیل ساختاری نشان می‌دهد که دو متغییر فناوری و مسئولیت‌پذیری جامعه، متغییرهای تعیین کننده و آینده‌ساز هستند، بر اساس این دو متغییر چهار سناریوی؛ تغذیه هوشمند، مک‌دونالدسازی جامعه، جغرافیای غذا و همسفرگی خلق گردیده‌اند. در میان این سناریوها، جغرافیای غذا به دلیل بی توجهی به توان‌های محیطی، ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی و جغرافیایی، ناپایدارترین وضعیت برای آینده تهران است و سناریو همسفرگی به دلایل توجه به مولفه‌هایی نظیرِتوجه به توان‌های جغرافیایی، مشارکت شهروندان در تولید غذا، تولید محلی غذایی درون شهر، بازیافت پسماند مواد غذایی و... تطابق بیشتری با مصرف پایدار غذا در آینده کلانشهر تهران دارد.

کلیدی واژگان: جغرافیای غذا[2]، سناریو[3]، کلانشهر[4]، مصرف پایدار[5]، نظریه کردوکار[6]

---

۱. **نویسنده مسئول:** دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت، گروه آینده پژوهی ۰۹۱۲۳۳۵۳۳۹۴

2 Geography of food
3 scenario
4 Metropolis
5 Sustainable consumption
6 Practice Theory

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

مقدمه

«جغرافیای غذا و جغرافیای نظام‌های محلی غذا زیرشاخه‌های نوپدیدی از جغرافیای کاربردی هستند که به دلیل تاثیر چشمگیر آنها بر خط‌مشی‌گذاری عمومی، زندگی روزمره و سیاست‌های اجتماعی_فضایی در مورد نابرابری‌ها، نیازمند توجه بیش‌ازپیش می‌باشند(گاترل، رید و راس[1]، ۲۰۱۱: ۱۱۹۵). مطالعه غذا در پی اکتشاف ارتباطات بین دنیاهای اجتماعی و فرهنگی انسان با دنیاهای طبیعی، اقلیم و بوم‌شناسی است و جغرافیدانان به لحاظ تمرکز نظام‌مند بر عناصر فضایی زندگی انسان و تمایل به مفهوم‌سازی ارتباط بین غذا و مکان متمایزند (مندلبلت[2]، ۲۰۱۲: ۱). پیچیدگی‌های موضوع غذا گسترده و عمیق است و ما را وارد موضوعاتی متنوع و رشته‌های بسیاری می‌کند (هِرلی[3]، ۲۰۰۸: ۶۹۹). همانطور که در ادامه در یکی از چهار سناریوی این مقاله خواهیم دید برایمان سخت است، شرایطی را تصور کنیم که در آن غذای کافی برای خانواده وجود ندارد یا غذایی که مصرف می‌شود ناسالم است. مطالعات جغرافیدانان در مورد غذا به پنج مقیاس؛ جهانی و فراملی، منطقه‌ای و ملی، شهری، روستایی و کشاورزی و مقیاس خانگی و فردی تقسیم گردیده است (مندلبلت، ۲۰۱۲: ۱۱-۳). بر اساس این تقسیم بندی مطالعه جاضر در مقیاس‌های شهری و خانگی قرار می گیرد.

چالش غذا یکی از مهم‌ترین موضوعات پیش روی بشر است. «فدراسیون جهانی آژانس‌های سازمان ملل»[4] ۱۵ چالش جهانی آینده بشر را شناسایی نموده است. که از بین آنها دو چالش مربوط به غذا (منابع) و آب است [اکثر آب مصرفی نیز برای تولید غذا به کار می‌رود]. این دو چالش عبارتند از (گِلِن، گوردون و فلورسکو[5]، ۲۰۱۷، ۷):

۱. چگونه رشد جمعیت و منابع (غذا و...) موجود می‌توانند با یکدیگر به تعادل برسند؟

۲. چگونه می‌توان بدون تعارض و درگیری آب سالم کافی برای همه تهیه نمود؟

در خصوص مسئله جمعیت در شهر تهران، شواهد بطور کلی بیانگر ادامه روند افزایش جمعیت شهر تهران در سال‌های آتی می‌باشد. در یک تحقیق انجام شده در خصوص پیش‌بینی جمعیت کلانشهر تهران، چهار سناریو خلق شده است که طبق آنها تا سال ۱۴۲۰ هجری شمسی، حداقل حدود ۴۶۰،۰۰۰ نفر و حداکثر حدود ۲،۳۰۰،۰۰۰ نفر دیگر به جمعیت شهر تهران افزوده خواهد شد (منصوریان, ۱۳۹۴: ۲۰۱) جدول(۱).

جدول(۱). سناریوهای پیش بینی جمعیت سال ۱۴۲۰ شهر تهران و متوسط رشد سالانه جمعیت

شماره سناریو	جمعیت پیش‌بینی شده برای سال ۱۴۲۰ شهر تهران	متوسط رشد سالانه جمعیت در طول دوره
۱	۱۰۱۵۳۹۵۴	۰,۷۳
۲	۹۱۵۸۶۵۱	۰,۴
۳	۱۱۰۰۲۷۸۷	۱,۰
۴	۹۸۰۵۴۳۹	۰,۶۲

ماخذ: (منصوریان, ۱۳۹۴)

1 Gatrell, Reid, & Ross
2 Mandelblatt
3 Hurley
4 The World Federation of United Nations Associations (WFUNA)
5 Glenn, Gordon, & Florescu

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

با پذیرفتن این‌که در آینده روند افزایش جمعیت تهران ادامه خواهد یافت و با توجه به اینکه بر اساس دیدگاه سیستمی و نظریه محدودیت‌های رشد(مدوز, راندرز و مدوز, ۲۰۰۵)، هیچ رشدی تا ابد نمی‌تواند ادامه پیدا کند، باید علاوه بر عوامل رشد به عوامل محدود و متوقف کننده رشد برای شهر تهران نیز پرداخته شود. یکی از این عوامل محدود کننده رشد، پتانسیل طبیعی و جغرافیای شهر تهران است. قریه‌ی تهران نخستین بار در زمان شاه طهماسب صفوی به واسطه‌ی دارا بودن پتانسیل‌های جغرافیایی و طبییعی مناسب، امکان مواجهه با تهدیدات زیستی، نزدیکی به شهر ری و تضمین ادامه حیات، به عنوان یک نقطه زیستی ویژه مورد توجه قرار گرفت و در قامت یک شهر ظاهر شد. لیکن به دلیل تعاملِ نامتناسب ساکنانِ این تنها شهرِ بزرگِ جهان که در نزدیکی هیچ آب جاری دائمی قرار ندارد، با طبیعت و جغرافیای منطقه، امروزه این شهر با مشکلات زیادی مواجه است (بهشتی, ۱۳۹۰: ۱۰). محاسبه میزان جاپای بوم‌شناختی در بخش مصرف مواد غذایی در کلانشهر تهران نشان داده است که در حال حاضر تهران به منطقه‌ی پشتیبانی با ۹۳ برابر مساحت خودش نیاز دارد تا احتیاج غذایی جمعیت ساکن این کلانشهر برآورده گردد (ساسان‌پور, ۱۳۹۰: ۳۳۵) کشور نیز در تامین آب و مواد غذایی مورد نیاز این شهر دارای محدویت است. کشور ایران دارای ظرفیت زیستی ۰,۸ هکتار برای هر نفر است. در حالی که مصرف منابع در ایران حدود سه برابر ظرفیت زیستی است (سرایی و زارعی‌فرشاد, ۱۳۹۰: ۱۰۲). همچنین اگر شهر تهران بخواهد برای غذای ساکنان خود به بازارهای جهانی متکی باشد، باید گفت که در آینده چالش‌های زیادی در خصوص تهیه و تدارک غذا از بازارهای جهانی نیز وجود دارد. زیرا انتظار می‌رود در ۱۲ سال آینده یک میلیارد نفر دیگر به جمعیت جهان اضافه شود و این موضوع تقاضای بی‌سابقه‌ای برای غذا و آب ایجاد می‌نماید. با توجه به افزایش ثروت و قدرت خرید، به خصوص در کشورهای چین و هندوستان و کشورهای عربی خاور میانه، در آینده رقابت شدیدی بر سر خرید مواد غذایی وجود خواهد داشت (گلن و همکاران[1]، ۲۰۱۷: ۱۵).

عدم تطابق بین جمعیت و منابع غذای منجر می‌گردد که در نگرش به آینده غذا و کشاورزی در کلانشهر تهران به دو مقوله توجه گردد، مقوله تولید و مقوله مصرف، در مقوله تولید توجه معطوف به افزایش تولید و استفاده پایدارتر از منابع طبیعی یا استفاده از روش‌های جدید، نوآورانه و فناورانه جهت تولید غذا است. لیکن یک نگاه تولیدگرا به‌تنهایی برای حرکت به‌سوی پایداری کافی نیست. در وجه مصرف توجه معطوف به شناخت چگونگی رفتار مصرف‌کننده در مورد غذا و چگونگی پایدار نمودن این رفتار است و بر فرایندهای متقاعدسازی و آگاه‌سازی و تغییر رفتار مصرف‌کنندگان به منظور انتخاب‌های غذایی پایدارتر، جذاب‌تر و دسترس‌پذیرتر نمودن بدیل‌های پایدار غذا تمرکز می‌نمایند. از بین این دو مقوله، این پژوهش به مقوله‌ی مصرف غذا پرداخته و بنابراین با توجه به موارد فوق مسئله پژوهش این است که، چه سناریوهای در مورد آینده مصرف پایدار مواد غذایی در شهر تهران در سال ۱۴۲۵ هجری شمسی می‌تواند وجود داشته باشد؟

مصرف عبارت است از خواستن، خریدن، استفاده، نمایش دادن، به اشتراک گذاشتن، مبادله، و دورانداختن محصولات و خدمات (استیلرمن, ۲۰۱۵: ۱۵) و غذای پایدار نیز عبارت است از: غذای ایمن، سالم و مغذی برای

[1] Glenn et al.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

مصرف‌کننده که نیازهای مردم دارای توانمندی مالی عادی را برطرف نموده و زندگی پایدار و محیط کار ایمن و بهداشتی برای کشاورزان، فراوری‌کنندگان و خرده‌فروشان و کارکنان آنها فراهم آورد. مصرف انرژی را کاهش دهد. به بهبود محیط زیست کمک نماید؛ سازگار با فراهم آوردن غذای مقرون به صرفه برای تمام اقشار جامعه، بالاترین استانداردهای سلامت و بهزیستی حیوانات را رعایت نماید؛ کشاورزی محلی و تنوع فرهنگی منطقه‌ای را به‌ویژه با تاکید بر تولیدات محلی حمایت کند. مسیر حمل و نقل مواد غذایی را کمینه کند (ریش، اِبرل و لورِک[1]، ۲۰۱۳: ۸)

روش تحقیق

برای پرداختن به موضوع مصرف غذا و چگونگی شکل‌گیری رفتار انسان در رابطه با مصرف کالاها و خدمات در این پژوهش از نظریه‌های «ترکیبی»[2] که مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی را در خود دارند و بر رفتار مصرف کننده موثر می‌دانند، استفاده شده است. دلیل این امر تطابق بیشتر این نظریه‌ها با مفروضات آینده پژوهی و علم جغرافیا است که جایگاه ویژه‌ای برای عوامل خارجی در رفتار انسان قایل هستند. در میان نظریات ترکیبی نیز، برای اولین بار در کشور در این تحقیق از «نظریه کردوکار» یا «نظریه عمل‌گرایی» استفاده شده که یک رویکرد کاملاً جدید و متمایز به مصرف است و هدف آن رسیدن به تعادل بین ساختار و عاملیت[3] است. رویکرد «کردوکار» اجتماعی ریشه در نظریه ساختاریابی[4] «گیدنز» دارد و این نظریه را با برخی بصیرت‌های حاصله از «نظر نوسازی بوم شناختی»[5] در هم می‌آمیزد» (مول و سانِفلد[6]، ۲۰۰۸: ۸). مدل استفاده شده در این تحقیق که مبتنی بر نظریه «کردوکار» است در شکل(۱) ارائه گردیده است.

1 Reisch, Eberle, & Lorek
2 Integrative
3Agency
4structuration
5 Ecological Modernization Theory
6 Mol & Sonnenfeld

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

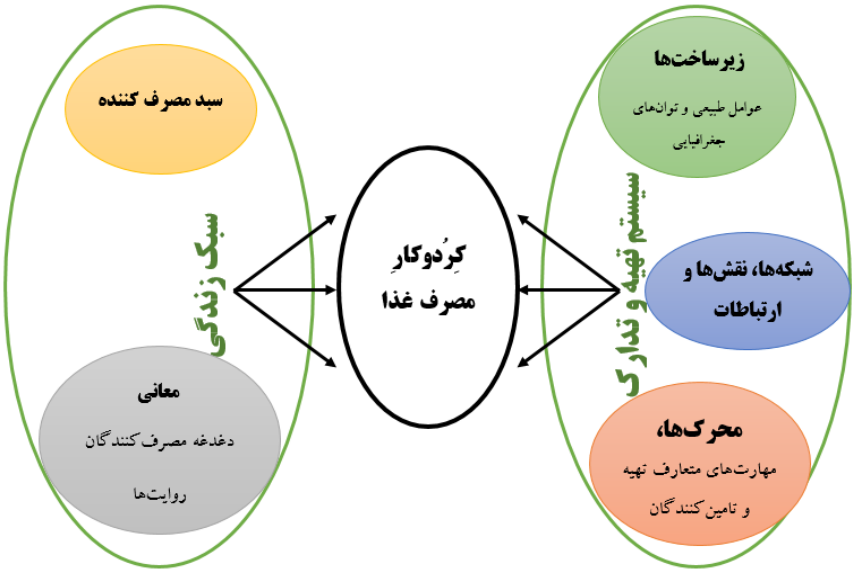

شکل(۱). مدل «کردوکارِ مصرف» غذا

ماخذ: (G Spaargaren et al., 2007)

از این مدلِ مبتنی بر «نظریه کردوکار» به عنوان چارچوب نظری در رابطه با مصرف غذا استفاده گردیده است. علاوه بر این برای دسته‌بندی متغیرهای مرتبط با مصرف غذا نیز از این مدل استفاده شده است. این مدل باعث می شود که بتوان بدون گسترش بسیار زیاد عوامل سرراست‌تر عوامل موثر بر مصرف غذا را شناسایی و تحلیل نمود. بر این اساس متغییرها در پنج دسته اصلی ذیل مورد شناسایی و تحلیل قرار گرفتند:

۱. متغییرهای مربوط به زیرساخت‌ها و عوامل طبیعی، توان‌های جغرافیایی و کالبدی در کلانشهر تهران
۲. متغییرهای مربوط به شبکه‌ها، نقش‌ها و ارتباطات که شبکه های حمل و نقل و رنجیره تامین را شامل می شود.
۳. متغییرهای مربوط به محرک‌ها و مهارت‌های متعارف تهیه و تامین‌کنندگان که در برگیرنده توانمندی های تهیه و تدارک کنندگان غذا برای کلانشهر تهران را در بر می گیرد.
۴. متغییرهای مربوط به سبد مصرف‌کنندگان که شهروندان کلانشهر تهران را در بر می‌گیرد.
۵. متغییرهای مربوط به معانی، دغدغه مصرف کنندگان و روایت‌ها که عوامل فرهنگی و اجتماعی جامعه را در بر می گیرد.

پژوهش حاضر در دسته پژوهش‌های کیفی قرار دارد. منظور از پژوهش کیفی، پژوهشی است که «یافته هایی تولید نماید که با توسل به عملیات آماری یا سایر روش های شمارشی حاصل نیامده باشد» (استراوس & کربین, ۱۹۹۰: ۳۲). استرتژیها و شیوه‌های پژوهش کیفی به آن جهت در علوم مطرح شدند تا پژوهشگران را قادر به مطالعه پدیده های اجتماعی و فرهنگی سازند (دانایی فرد, الوانی و آذر, ۱۳۸۶: ۱۳). گوردون روش های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

آینده‌پژوهی را در یک ماتریس نشان می‌دهد که در محور عمودی این ماتریس روش‌های آینده‌پژوهی به دو گروه کلی کمی و کیفی و در محور افقی به دو کلی گروه هنجاری و اکتشافی تقسم می‌شوند (گوردون[1]، ۱۹۹۲: ۲۷). در این تحقیق نیز به علت اینکه آینده مصرف غذا در شهر تهران از یک سو از نظر ماهوی موضوعی است که نیازمند بحث، بررسی و تفکرِ، خلاقانه، بلند مدت، بین رشته‌ای و نظام‌مند می‌باشد و از سوی دیگر داده‌های زیادی نیز در مورد وضعیت موجود و آینده مصرف مواد غذایی در شهر تهران وجود ندارد، به نظر می‌رسد روش‌های کیفی برای این پژوهش مناسب‌تر است. همچنین متدولوژی‌های کیفی برای درک پیچیده‌گی‌های مصرف غذا مناسب‌ترین متدولوژی هستند(دی کروم[2]، ۲۰۰۹: ۵). در این تحقیق از بین روش‌های کیفی در آینده‌پژوهی از روش سناریو۳ استفاده شده است، زیرا؛ روش سناریو برای واقعی تر جلوه دادن آینده در نظر مردم و تصمیم‌گیران به منظور وادار کردن آن ها به فکرها و اخذ تصمیم‌های جدید مناسب است(گلن و گوردون, ۲۰۰۳. ۳۲۹). استفاده از واژه «سناریو» در آینده‌پژوهی به استفاده «هرمان کان»[4] از مفهوم سناریوی رایج در هنرهای نمایشی برای روش سناریونویسی بازمی‌گردد(علیزاده, مطلق و ناظمی, ۱۳۸۷). نحوه‌ی آفرینش داستان‌هایی که آینده پژوهان تعریف می‌نمایند و برای منطقی بودن آن‌ها برهان می‌آورند، بسیار متفاوت است، این تنوع به نحوه گردآوری، ساماندهی و ارائه داده‌ها بستگی دارد. در یک طرف این طیفِ داستان‌ها، آن‌هایی قرار دارد که به زبان تخصصی و ریاضی بیان شده و در طرف دیگر طیف داستان‌هایی قرار دارد که با زبان ساده مثل رمان کوتاه بیان شده است (بل, ۲۰۰۳, ۴۳۱). «سناریو داستانی همراه با روابط علی باورپذیر است که موقعیتی در آینده را به حال پیوند می‌زند». در باره سناریوها نباید از روی درست یا غلط از آب درآمدن آنها قضاوت کرد، بلکه قابلیت آنها در کمک به تصمیم گیران، اهمیت دارد» (گلن و گوردون, ۲۰۰۳, ۳۲۵). «می‌توانیم از سناریوها به منظور اهداف مختلف استفاده کنیم. برخی سناریوها به منظور معرفی یک آینده‌ی کامل طراحی می‌شوند و برخی دیگر ممکن است به عنوان نقطه شروع بحث‌های آینده استفاده شوند» (گلن و گوردون, ۲۰۰۳: ۳۳۰).

در تدوین سناریوهای مصرف غذا با توجه به تنوع ذینفعان، چالش‌های موجود و نوع مسائل و ابهامات، رویکرد «جی بی ان»۵ انتخاب گردید. این رویکرد زیر مجموعه منطق شهودی است (علیزاده, مطلق و ناظمی, ۱۳۸۷: ۱۰۹). فرض اصلی در این منطق این است که آینده بر مبنای روابط پیچیده بین عوامل یا متغییرهای مختلف شکل می‌گیرد(علیزاده و همکاران, ۱۳۸۷: ۹۴). برای تحلیل عوامل کلیدی و شناخت وضعیت متغییرها نیز از روش تحیل ساختاری و ماتریس اثرات متقابل متغیرها که یکی از بهترین روشهایی است که برای استفاده از آن نرم افزار تخصصی «میک مک»[6] توسعه داده شده و خروجی آن پایه منطقی سناریوپردازی را به خوبی پوشش می‌دهد، استفاده گردیده است.

1 Gordon
2 De Krom
3 scenario
4 Herman Kahn
5 GBN (global business network)
6 MICMAC

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

برای خلق سناریوها در اولین مرحله از فرایند پژوهش با استفاده از ادبیات موضوع و پرسشنامه فهرستی اولیه از عوامل موثر بر آینده مصرف غذا تدوین گردید. در این فهرست اولیه ۵۰ عامل وجود داشت. سپس در بررسی بعمل آمده در پنل خبرگان از میان عوامل مختلف ؛ تعداد ۱۴ عامل به عنوان عواملی اصلی که بیشترین ارتباط را با معیارهای پایداری دارند انتخاب شد. این چهارده عامل در جدول(۲) درج گردیده است.

جدول(۲). عوامل اصلی تاثیرگذار بر مصرف پایدار غذا

۱	دانش و آگاهی مصرف‌کنندگان
۲	مهارت کافی مصرف‌کنندگان در خرید، آشپزی، خوردن و دوریز صحیح پسماند غذا
۳	تجربه و عادت مصرف‌کنندگان نسبت به استفاده از مواد غذایی پایدار
۴	معانی، ارزش های دینی ،اخلاقی و فرهنگی مرتبط با مصرف غذا
۵	احساس مسئولیت و دغدغه مصرف‌کنندگان در مورد پیامدهای منفی ناشی از مصرف ناپایدار غذا
۶	میزان جذابیت راه حل ارائه شده برای نیل به مصرف پایدار غذا از نظر مصرف‌کنندگان
۷	اثرپیشرفت فناوری در حل مسایل مربوط غذا
۸	دسترسی آسان مصرف‌کنندگان به محصولات غذایی و خدمات پایدار
۹	تولید مواد غذایی در درون و در محدوده‌ی شهر تهران
۱۰	آموزش شهروندان در خصوص مصرف پایدار غذا
۱۱	سیاست‌گذاری های مناسب در جهت مصرف پایدار غذا
۱۲	فعالیت سازمان‌های دولتی، عمومی، بخش خصوصی و مردم نهاد در خصوص مصرف پایدار غذا
۱۳	جذابیت محصولات پایدارعرضه شده و برخورداری از تنوع لازم
۱۴	اثبات تاثیر مثبت محصولات غذایی و خدمات جایگزین ارائه شده در پایداری

در گام بعدی این ۱۴ عامل طی پرسشنامه مخصوص تحلیل ساختاری تحت عنوان «پرسشنامه میزان تاثیرگذاری مستقیم عوامل اصلی مرتبط بر مصرف غذا بر یکدیگر» در اختیار ۵۵ نفر از خبرگان و متخصصین مختلف بخش غذا گذارده شد تا مطابق روش تحلیل ساختاری تکمیل گردد. سپس داده‌های پرسشنامه‌های تکمیل شده به عنوان ورودی نرم افزار میک مک مورد استفاده قرار گرفت. از میان این چهارده عامل، با توجه به مدل پردازش سناریو در ماتریس ۲×۲ می‌بایست دو عامل اصلی که اثرگذارترین متغییرها بوده و از بین متغییرهای تعیین کننده باشند انتخاب گردند. در این تحقیق با توجه به اینکه تنها دو عامل فناوری و مسئولیت‌پذیری مصرف‌کنندگان در گروه متغییرهای تعیین کننده قرار گرفته است. این دو عامل اثرگذارترین متغییرها شناخته شدند. در نتیجه با رعایت نکات لازم در روش سناریو ، چهار سناریو خلق گردید شکل(۲).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

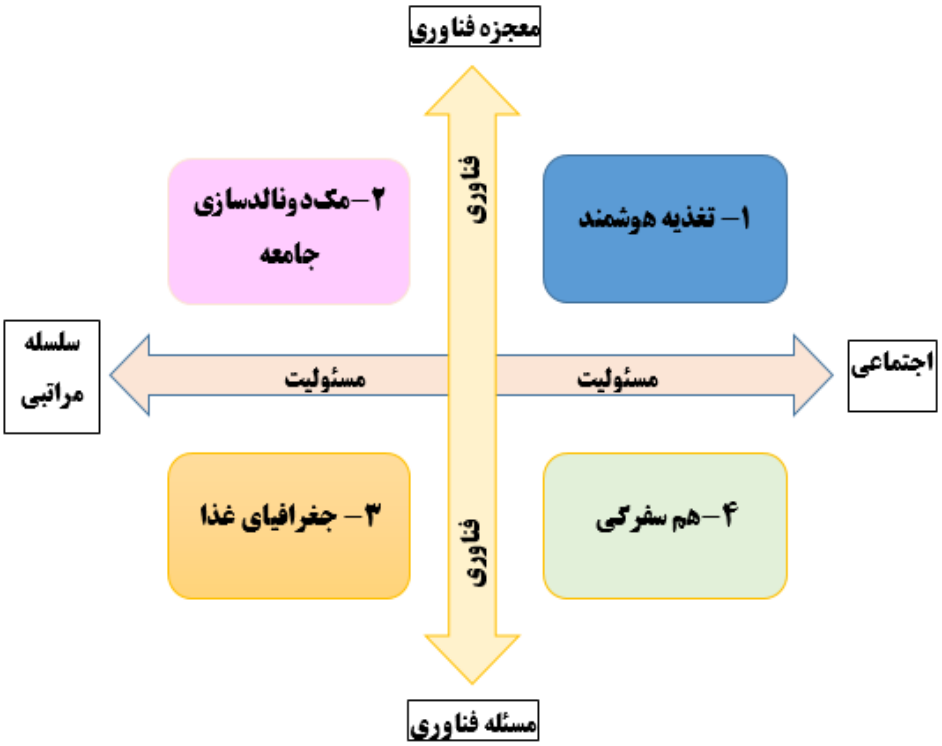

شکل(۲). سناریوهای مصرف پایدار غذا در شهر تهران در سال ۱۴۲۵ هجری شمسی

ماخذ: محقق، ۱۳۹۷

نتایج

در ادامه سناریوهای چهارگانه و مولفه‌های اصلی هر سناریو ارائه و تشریح می گردد:

سناریوی مصرف هوشمند

منطق حاکم بر این سناریو مبتنی بر اتکا به فناوری، معیارهای کارایی و اثربخشی، محاسبات کمی و کیفی، رفتارهای اجتماعی، خودکنترلی با کمک فناوری، توجه به منافع جمعی و بلند مدت و پذیرش مسئولیت اجتماعی توسط تک تک افراد در قبال جامعه است. مولفه‌های اصلی این سناریو عبارتند از:

استفاده از فناوری دست‌ورزی ژنتیکی

تا سال ۱۴۲۵ اثبات شده است که محصولات تراریخته برای سلامتی انسان مضر نیست. با استفاده فناوری تولید محصولات تراریخته می‌توان مقدار قابل ملاحظه‌ای از مواد غذایی مورد نیاز را بصورت محلی و حتی در منزل با حداقل استفاده از آب و سایر منابع تولید نمود.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

یخچال‌های هوشمند

از سال‌ها پیش شاهد ساخت خانه‌های هوشمندی بودیم که با مجموعه‌ای از وسایل هوشمند مانند سیستم انرژی، آبرسانی و تصفیه آب، دستیار صوتی، یخچال و... تجهیز شده‌اند. این وسایل، پس از تشخیص کم بودن موجودی کالاهایی خاص در یخچال، به صورت خودکار اقدام به سفارش مجدد آن‌ها می‌کنند. پژوهش‌های حوزه اینترنت اشیا به ثمر رسیده و بر رفتار خرید تاثیر زیادی داشته است. یخچال‌های هوشمند بر اساس باقیمانده مواد غذایی موجود در یخچال فهرستی از غذاهای قابل تهیه را پیشنهاد می کند و علاوه برآن اطلاعات فنی در خصوص ایمنی غذا می دهد.

نقش گوشی تلفن در بررسی شناسنامه محصول

تلفن‌های همراه هوشمند انقلابی در حوزه مصرف ایجاد کرده و برای خرید آنلاین مواد غذایی و برای کاربرد به عنوان اسکنر در فروشگاه‌های سبز یا منزل جهت کسب اطلاعات در مورد شناسنامه محصولات و آثار اجتماعی، زیست محیطی و سلامت محصولات غذایی موجود در فروشگاه به کار می‌رود و سپس، با استفاده از برنامه کاربردی فروشگاه که روی گوشی تلفن همراهشان نصب شده است، پرداخت صورت‌حساب به صورت خودکار انجام می‌گیرد. پیشرفت‌های صورت گرفته در این حوزه، انتظارات مصرف‌کنندگان را برآورده نموده و موجب تقویت توانایی عرضه‌کنندگان در ارتباط با مصرف‌کنندگان گردیده است.

حمایت از آشپزخانه هوشمند

به خانواده‌ها جهت ساخت آشپزخانه های هوشمند وام و یارانه پرداخت می‌گردد. میزان یارانه متناسب با ظرفیت تولید آشپزخانه و میزان تطابق آن با سیاست های مصرف پایدار است.

فست فودهای سبز

فست فودهای سبز و غذاهای آهسته پخته شده در فروشگاه‌های و اغذیه فروشی‌ها به راحتی در دسترس هستند و می توان آنها را بصورت خودکار سفارش داد. کیفیت محصولات ارائه شده مطابق معیارهای مصرف پایدار غذا است.

دیوارهای باغچه‌ای هوشمند

فناوری دیوارهای باغچه ای هوشمند، یعنی باغچه‌های عمودی کوچک در آشپزخانه که به فناوری پیشرفته مجهز هستند در منازل به کار گرفته می‌شود، این امکان را فراهم آورده که پاره‌ای سبزیجات را با استفاده از کود بدست آمده از دستگاه تبدیل پسماند غذا به کود و آب تصفیه شده ظرفشویی کشت نمود.

سطل زباله کمپوست‌ساز

در آشپزخانه‌های هوشمند از سطل زباله کمپوست‌ساز استفاده می‌گردد که پسماند مواد غذایی را در محل آشپزخانه تبدیل به کمپوست می‌نماید.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

سیستم تصفیه آب

در آشپزخانه‌های هوشمند از سیستم تصفیه آب استفاده می‌گردد که آب مصرفی در سینک ظرفشویی آشپزخانه را تصفیه نموده و جهت آبیاریِ دیوارهای باغچه‌ای هوشمند مورد استفاده قرار می‌دهد.

سناریوی مک‌دونالدسازی جامعه

منطق حاکم بر جامعه مبتنی اتکا به فناوری، کارایی بالا (بدون تلف کردن وقت، پول و منابع)، محاسبات کمی، رفتارهای قابل پیش‌پینی، کنترل مبتنی بر فناوری، عقلانیت، توجه به منافع شخصی و سازمانی، مسئولیت پذیری در مقابل یک فرد، یک مقام بالاتر، یک سازمان و... است. همچنین این سناریو مبتنی بر باورهایی نظیر این باور است؛ «در عصر جهانی شدن اقتصاد کلانشهرها نقش مهمی در توسعه‌ی کشورها به ویژه درکشورهای در حال توسعه ایفا می‌کنند. امروزه کلانشهرها با ورود به شبکه‌ی شهرهای جهانی به بازارهای وسیع جهانی سرمایه، فناوری‌های پیشرفته، گردشگری و تجارت دسترسی پیدا نموده و از این طریق زمینه‌ی پویایی اقتصادی و اجتماعی آن‌ها فراهم می‌گردد. برنامه‌ریزی و تلاش‌های مدیران شهرها به ویژه کلانشهرها برای اتصال به شبکه‌ی شهرهای جهانی گامی در راستای توسعه‌ی شهرها بوده است. به دلیل مزایای این شبکه از جمله جریان سرمایه‌های خارجی، فناوری‌های تولید و تسهیل در تبادل و صدور کالاهای تولیدی به بازارهای جهانی، می‌توان بخش عمده‌ای از مشکلات و چالش‌های موجود را حل نمود.» (سرور, ۱۳۹۶: ۵۱). مولفه‌های اصلی این سناریو عبارتند از:

شعبه‌های همه جا حاضر فروشندگان مواد غذایی

در نزدیکی هر خانه؛ داخل هر مجتمع مسکونی، مجتمع تجاری، کارخانه، دانشگاه، مدرسه و... شعبه‌ای از فروشگاه‌های زنجیره‌ای فست‌فود وجود دارد. شعبه‌های فروشگاه‌های زنجیره مواد غذایی نیز بسیار فراوان هستند. دسترسی مجازی به آن‌ها بسیار ساده و تحویل آن‌ها بدون معطلی و آنی است. هر شخص در مسیر خود در شهر تهران به سوی محل کار یا منزل می‌تواند اغذیه فروشی‌هایی را که به سرعت و بدون هیچگونه معطلی غذا را تحویل می‌دهند، در دسترس داشته باشد.

زندگی سریع

همه چیز در زندگی به سرعت و ماشینی انجام می‌شود و زمان هدر نمی‌رود. در زندگی مدرن وقت با ارزش‌تر از آن است که صرف آشپزی شود. مسئله گرم کردن یا خنک کردن غذا به دو دلیل، برای مصرف کننده کاملاً بر طرف و منتفی گردیده. اول اینکه سرعت تحویل آنقدر بالا رفته است که غذای سفارش داده شده تقریباً بصورت بلادرنگ تحویل مصرف کننده می‌شود. دوم اینکه فناوری بسته‌بندی مواد غذایی به نحوی پیشرفت نموده که تبادل حرارتی مواد غذا و محیط به صفر رسیده و علاوه بر این بسته بندیهای گرم کننده خود کار یا خنک کننده خودکار این امکان را به وجود آورده که غذا هنگام مصرف دمای مناسب را داشته باشد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

چاپگر سه بعدی غذا

فروشگاه‌های بزرگ عرضه فست‌فود برای تولید محصولات از فناوری چاپگر سه بعدی استفاده می‌نمایند. این فناوری کارایی خط تولید غذا را ارتقا داده است و هزینه تولید را کاهش می‌دهد و در ضمن غذا با کیفیت دقیقاً یکسان و با حجم بالا تولید می‌گردد.

واقعیت افزوده و مجازی در خدمت غذا

واقعیت‌های مجازی و افزوده که از دهه‌ها پیش نوید تغییراتی گسترده را در عرصه خرید و خرده‌فروشی می‌دادند، اکنون در سال ۱۴۲۵ کاربردی شده‌اند. انواع جدید واقعیت‌های مبتنی بر فناوری و برنامه‌های کاربردی ادراک‌های حسی را تقویت کرده‌اند. مصرف‌کننده غذا می‌تواند سفارش مواد غذایی خود را در نمایش‌های مجازی ببیند و رنگ و بو و تازگی یا کهنگی آن را حس نماید.

سلطه رسانه

رسانه ها سلطه زیادی بر شهر دارند و سبک زندگی غذایی مردم را تحت تاثیر قرار می‌دهند. رسانه ها با هزینه‌ی شرکت‌های تامین و تدارک کننده غذا سبک زندگی غذایی را ترویج می دهند که منطبق با سیاست های شرکت های بزرگ غذایی باشد.

تهران شهری مدرن و تحت کنترل

تهران شهری مدرن که مسایل و مشکلات اجتماعی و زیست محیطی و اقتصادی آن به کمک فناوری کنترل می‌گردد. به دنبال پیروی از الگوی توسعه غربی شهر تهران شبیه شهرهای غربی شده است. انتخاب جمعی جامعه در مورد غذا مبتنی بر ارزش های زندگی مدرن است. مد بودن و پرستیز داشتن غذاها برای افراد مهم است.

سناریوی جغرافیای غذا

ایران سرزمینی با شرایط متنوع جغرافیایی است و هر منطقه ای از این کشور به لحاظ داشتن شرایط اقلیمی، طبیعی و فرهنگی خاص خود، طی هزاران سال الگوهای متفاوتی از تولید و مصرف غذا را توسعه داده است (سرور, اکبری و بهروز, ۱۳۹۶: ۷۳). لیکن بی‌توجهی به این الگوها می تواند آینده شومی را رقم بزند. آینده ذاتاً قابل شناخت نیست. اما اگر یک غیب‌گو آینده شومی را پیش‌بینی کند، سریع دست به کار می‌شویم و با ایجاد تغییر سعی می‌نماییم از وقوع چنین آینده‌ای ممانعت نماییم (علیزاده, مطلق و ناظمی, ۱۳۸۷, ۳۳). با توجه به این مقدمه منطق حاکم بر این سناریو عبارت است از عدم تناسب و تطابق با پتانسیل‌های جغرافیایی و طبیعی شهر تهران، عدم اتکا به فناوری، مسئولیت‌پذیری در مقابل یک فرد، یک مقام بالاتر و یک سازمان، توجه به منافع شخصی و کوتاه مدت، عقلانیت صرفاً اقتصادی، توجه به کارایی بالا (بدون تلف کردن وقت، پول و منابع)، محاسبات کمی، رفتارهای قابل پیش‌پینی، کنترل پس رویدادی. مولفه‌های اصلی این سناریو عبارتند از:

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

گسترش واحدهای صنفی کوچک

به دلایل عدیده از جمله به دلیل ضعف در سرمایه‌گذاری و ضعف در استفاده از فناوری‌ها روز و در صنعت فروشگاه داری عرضه مواد غذایی، واحدهای صنفی کوچک عرضه کننده مواد غذایی افزایش می‌یابند و حجم عمده تامین و تدارک مواد به عهده واحدهای صنفی کوچک است که توسط افراد اداره می گردد.

ضعف در امنیت غذایی

امنیت غذایی خانواده‌ها به طور کامل تامین نیست. دسترسی مصرف‌کنندگان به بدیل‌های پایدار غذا به سادگی صورت نمی‌گیرد. مراکز تهیه و تدارک این محصولات به اندازه کافی گسترده نیست. هزینه این محصولات به میزان قابل توجهی بالاتر از محصولات متعارف است. محصولات کیلومترها حمل و نقل می‌شوند تا نیاز خانوادها را تامین کنند.

عدم رونق صنایع تهیه و تدارک مواد غذایی

صنایع و خدمات تولید، تهیه و تدارک مواد غذایی به دلایل مختلف از جمله به دلیل کمبود منابع طبیعی و مواد اولیه سالم غذا، ضعف در استفاده از فناوری های نوین و ضعف در مسئولیت‌پذیری و مشارکت از رونق لازم برخوردار نیست.

تاخیر در اقدامات اصولی و نوآورانه

زیرساخت‌ها و فناوری‌های لازم با تاخیر ایجاد و ارائه می‌گردد. نوآوری‌های اندکی در زمینه تهیه و تدارک غذای پایدار صورت می‌پذیرد و اقدامات و فعالیت‌های مبتنی بر مشارکت به ندرت مشاهده می‌گردد. سیاست گذاری های مستمری در زمینه تغییر کردوکار مصرف وجود دارد ولی همراهی مردم را در بر ندارد.

تکرار سالانه نمایشگاه‌ها در زمینه‌ی غذا، محیط زیست و جامعه پایدار

شرکت‌های بزرگ و انجمن ها و سمن های مختلفی در جهت حمایت از تولید پایدار غذا فعالیت می کنند. انواع نمایشگاه های و همایش‌های مختلف در زمینه غذا، سلامت و محیط زیست فعال هستند. لیکن این فعالیت‌ها در دستیابی به اهداف و تحقق شعارهای خود ناموفق بوده و فعالیت آنها اثرگذاری لازم را نداشته است.

تهران شهری با غذای آلوده

کاهش منابع طبیعی و افزلیش مخاطرات زیست محیطی که در پنج ده گذشته سرعت بیشتری گرفته بود منجر به پیامدهای مشهود و بحران‌های مختلف گردیده است. که بحران های مربوط به غذا نیز در این زمینه مشهود است. اقدامات دولت و شهرداری برای حفظ کاربریهای باغی و زراعی در دهه‌های گذشته با موفقیت همراه نبوده است.

غذای پایدار بیرون از تهران

مردم برای دستیابی به فرصت های بهتر زندگی و داشتن امنیت غذایی و دسترسی به غذای پایدار به سایر مناطق کشور و جهان وابسته هستند. لیکن فرصت‌ها و امکانات زیادی در این مورد وجود ندارد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

سناریوی همسفرگی

منطق حاکم بر سناریو مبتنی بر معیارهای اثربخشی، محاسبات کیفی، کردوکار اجتماعی و مشارکتی، خودکنترلی بدون اتکا به فناوری، توجه به منافع جمعی و بلند مدت، مسئولیت اجتماعی در قبال جامعه است. راه حل‌ها عموماً مشارکتی و تعاملی هستند. اتکای زیادی بر فناوری سخت وجود ندارد. رویکردها و جنبش‌ها و ایده‌های مثبت دهه‌های گذشته اکنون به روندهای جاری تبدیل شده‌اند، اکنون می‌توانیم. جنبش‌های مثبت در تولید غذای ارگانیک و در «پخت آرام غذا»، را که الهام‌بخش مردم در آشنایی مجدد با توانهای جغرافیایی، موهبت‌های زمین و گرامی‌داشت تولیدکنندگان غذا است بوده‌اند و همچنین تجدید علاقهٔ مردان و زنان به طبخ غذا و افزایش علاقهٔ دانشگاه‌های جهان به پایداری و امنیت غذایی را محقق شده ببینیم. مولفه های اصلی این سناریو عبارتند از:

هر محله یک غذای محلی

استفاده از غذای محلی متداول است. جشنواره‌ها و رویدادهای با محوریت غذا رواج دارد. شهروندان در گروه های محله محور تلاش می نمایند که غذاهای محلی خود را معرفی و ترویج نمایند.

مشارکت شهروندان در تولید غذا

در گذشته شهر تهران به عنوان مکان نخبگان و روشن‌فکران، شوروهیجان زندگی شهری، گمنامی افراد در بین جمعیت، شلوغی و آلودگی هوا، تراکم ساختمان و بتون و مدرنیته تصور می‌شد. حال آنکه امروزه به شکلِ مکانی آرام، دارای روح و جایی برای آزادی از قیدوبند کار بی‌معنا در شهرهای شلوغ و پر سروصدا و زندگیِ توام با تولید غذای سالم، لذت از چشم‌اندازهای آرام درآمده است. شعار مردم «خودت پرورش بده است» و گروهای مردم در زمین های اشتراکی و با تبادل دانش بصورت جمعی اقدام به پرورش گیاهان و مواد غذایی می‌کنند. به افراد جهت ایجاد تولید غذا وام و یارانه پرداخت می‌گردد. میزان یارانه متناسب با ظرفیت تولید و میزان تطابق آن با سیاست‌های مصرف پایدار است.

گروه‌های اجتماعی مرتبط با غذا

انواع گروه ها و فعالیت اجتماعی و تشکل‌های مردمی مرتبط با خرید، آشپزی، نگهداری، تغذیه و دوریز صحیح پسماند غذا فعالیت می نمایند. حضور در فعالیت های مربوط به غذا از نظر جامعه مایه ارزش و تشخص است. خواست غذا بر اساس ارزشهای مصرف پایدار شکل گرفته است. انتخاب جمعی جامعه در مورد غذا مبتنی بر ارزش های مصرف پایدار است. افراد دچار مصرف زدگی نیستند.

تولید مواد غذایی در شهر

با توجه به شرایط مساعد جغرافیایی آب و خاک مساعد، اراضی دارای کاربری باغی و زراعی حفظ شده و گسترش یافته و وضعیت آنها کاملاً با ثبات است. در مجاورت مجتمع های مسکونی بزرگ قطعه زمین‌های جهت کشت‌وکار محصولات غذایی توسط ساکنین در نظر گرفته شده است و شهرداری از این موضوع حمایت

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

می‌نماید و مردم در این زمینه به فعالیت تولید مواد غذ ا می‌پردازند. قوانینی وضع گردیده که احداث کنندگان مجتمع‌های تجاری و مسکونی موظف به اختصاص قطعه زمینی برای کشاورزی و باغبانی هستند و مجوز ساختمان با مساحت و کیفیت این زمین ها در ارتباط است. «پارک های خوراکی»[1] در سطح شهر به وجود آمده است.

بازیافت از طریق کمپوست

پسماند غذا تبدیل به کمپوست می شود و به عنوان کود در زمین‌های محلی و باغات اشتراکی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

فروشگاه‌های سبز

فروشگاه‌های سبز و بازارهای عرضه محصولات توسط کشاورزان مواد غذایی پایدار عرضه می کنند. بازارهای کوچک عرضه مستقیم محصولات کشاورزی محلی، جشنواره‌های غذا، «پارک های خوراکی» ، فروشگاه‌های بزرگ سبز تامین کننده غذا هستند. بازارهای میوه و تره بار تحت پوشش شهرداری تهران به جای تبدیل شدن به فروشگاه‌های زنجیره‌ای به مراکز واقعی عرضه مستقیم محصولات توسط کشاورزان تبدیل گردیده‌اند. غذاهای محلی و فصلی در سطح شهر به اندازه کافی یافت می‌شود.

کاهش مصرف گوشت

تولید گوشت نسبت به گیاهان، گازهای گلخانه‌ای بیشتری منتشر می‌کند، لذا خانواده‌ها در این زمینه احساس مسئولیت نموده و مصرف گوشت را به خاطر حفظ محیط زیست کاهش داده‌اند.

بودجه آب، کربن و مالیات

بودجه آب، کربن و مالیات بر تولیدات غیر پایدار و مالیات بر حمل و نقل مواد غذایی وجود دارد. مواد غذایی بر اساس میزان آب مصرفی و کربنی که تولید آنها در هوا منتشر می‌نماید ارزیابی می‌شوند و محدودیت هایی برای تولید محصولاتی که کربن بالایی ایجاد می نمایند وضع می گردد. همچنین برای حمل و نقل مواد غذایی نیز مالیات وضع می گردد، محصولاتی که مسافت زیادی حمل و نقل می شوند ملزم به پرداخت مالیات هستند.

نتیجه گیری

در این مطالعه چهار آینده بدیل در مورد مصرف غذا در شهر تهران ارائه گردیده است. در این سناریوها هم آینده‌های مطلوب و هم آینده‌های نامطلوب به تصویر کشیده شده است. سناریوی همسفرگی به دلیل داشتن مولفه‌های مبتنی بر منافع جمعی و بلند مدت، مسئولیت اجتماعی در قبال جامعه، توجه به توان‌های جغرافیایی تولید محلی و مشارکت مردم پایدارترین وضعیت است در این سناریو شهروندان تهرانی مصرف‌کننده‌ی صرف نیستند و تهران یک شهر صرفاً مصرفی نیست. سناریوی جغرافیای غذا به دلیل بی‌توجهی به توانهای محیطی، ظرفیت‌ها و پتانسل‌های طبیعی و جغرافیایی، ناپایدارترین وضعیت برای آینده تهران است.

[1] Edible park

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]
[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

بدون استفاده از سناریوها تفکر درباره آینده غذا در شهر تهران بسیار مشکل و حتی غیر ممکن است. این سناریوها می توانند به ما کمک نمایند که در تصمیم‌گیری‌های امروز گزینه‌ها و آینده‌های ممکن را مد نظر قرار دهیم. اگر چه این مقاله یک آینده مشخص برای مصرف غذا در شهر تهران پیش بینی ننموده است، اما با توجه به شناخت و حساسیتی که نسبت به رویدادها، به دست داده، می تواند برای تصمیمات بلند مدت بسیار مفید باشد. علاوه بر آن نشان می‌دهد که ما باید نسبت به مسئله غذا و تحولات مرتبط با آن توجه بیشتری داشته باشیم تا قبل از غافلگیری، سیاست‌های قابل قبولی برای کاهش خسارت‌های احتمالی اتخاذ کنیم. همچنین این سناریوها زمینه‌ای را فراهم می‌نمایند برای گفتگو در مورد راه‌های نیل به رفتار پایدار و وارد نمودن مسئولین و مردم به تفکر و گفتگو در مورد؛ جامعه‌ی مطلوب و توجه به نقش فناوری و مسئولیت‌پذیری در شکل‌دهی به آینده. این سناریوها نشان می‌دهند که فناوری به تنهایی ممکن است حلال همه مسایل مربوط به چالش غذا در شهر تهران نباشد. و باید بر مسئولیت پذیری شهروندان نیز تاکید گردد.

منابع

استیلرمن، جوئل استیلرمن. (۲۰۱۵). **جامعه شناسی مصرف چشم انداز جهانی**. تهران, ایران: مترجم، کامبیز حیدرزاده، مرجان مهیمنی موسسه کتاب مهربان نشر.

انسلم استراوس، جولیت کربین. (۱۹۹۰). **مبانی پژوهش کیفی**. مترجم ابراهیم افشار، تهران, ایران: نشر نی.

بل, وندل. (۲۰۰۳). **مبانی آینده‌پژوهی، علم انسانی برای نسل جدید**(جلد یک) تهران, ایران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی. مترجمین: مصطفی تقوی، محسن محقق.

بهشتی، سیدمحمد.(۱۳۹۰). **روایت تهران**. صفه، ۲۱(۵۳): ۱۵۷–۱۸۲.

جروم‌کلیتون گلن، تئودور گوردون. (۲۰۰۳). **دانشنامه بزرگ روش های آینده پژوهی**. تهران, ایران: نشر تیسا.

ساسان‌پور, فرزانه. (۱۳۹۰). **مبانی پایداری توسعه کلانشهرها با تاکید بر کلانشهر تهران**. تهران, ایران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.

سرایی، محمدحسین، زارعی‌فرشاد، عبدالحمید. (۱۳۹۰). **بررسی پایداری منابع بوم شناختی با استفاده از شاخص جای پای بوم شناسی مورد ایران**. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی, ۴۱(۲۲): ۹۷–۱۰۶.

سرور، رحیم؛ اکبری، مجید؛ بهروز، درویش. (۱۳۹۶). **طراحی مدل توسعه گردشگری غذا در ایران با رویکرد مدل سازی ساختاری تفسیری**. جغرافیا, ۱۵(۵۳):۷۳–۹۰.

علیزاده، عزیز؛ مطلق، وحید؛ ناظمی، امیر. (۱۳۸۷). **سناریونگاری یا برنامه‌ریزی برپایه‌ی سناریو**، تهران, ایران: موسسهٔ مطالعات بین المللی انرژی.

منصوریان, فرهاد. (۱۳۹۴). **سناریوهای آینده رشد جمعیت در کلان شهر تهران**. دانشگاه تهران دانشکده مدیریت گروه آینده پژوهی.

الوانی، سیدمهدی، عادل آذر، حسن دانایی‌فرد. (۱۳۸۶). **روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع**. تهران, ایران: چاپخانه گنج شایان.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]

[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]

De Krom, M. P. M. M. (2009). **Understanding consumer rationalities: consumer involvement in European food safety governance of avian influenza**. Sociologia Ruralis, 49(1), 1–19.

Gatrell, J. D., Reid, N., & Ross, P. (2011). **Local food systems, deserts, and maps: The spatial dynamics and policy implications of food geography**. Applied Geography, 31(4), 1195–1196. https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2011.01.013

Glenn, J. C., Gordon, T. J., & Florescu, E. (2017). **State of the future** 19.0. Retrieved from http://www.millennium-project.org/state-of-the-future-version-19-0/

Gordon, T. J. (1992). **The Methods of Futures Research**. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 522(1), 25–35.

Hurley, K. (2008). **Food in the future: Does futures studies have a role to play?** Futures, 40(7), 698–701. https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.12.001

Mandelblatt, B. (2012). **Geography of food. The Oxford Handbook of Food History**, 154.

Reisch, L., Eberle, U., & Lorek, S. (2013). **Sustainable food consumption: an overview of contemporary issues and policies**. Sustainability: Science, Practice and Policy, 9(2), 7–25. https://doi.org/10.1080/15487733.2013.11908111

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1400.21.63.5.7]

[DOI: 10.52547/jgs.21.63.217]